

Araştırma Makalesi / Research Article

**DİLSEL VE ETNO-KÜLTÜREL BİR AZINLIK
OLARAK YUNANİSTAN'DAKİ ULAHLAR**

Dağhan ALTINBAŞ*

Öz: 1830 yılında bağımsızlığını kazanan Yunanistan, kuruluşundan itibaren Arvanitler (Ortodoks Arnavutlar), Ulahlar, Romanlar, Müslüman Türkler ve Yunan Katolikleri gibi çeşitli azınlık gruplara sahip olmuş, her bir toprak genişleme sürecinde yeni azınlıkları bünyesine katarak çeşitli uluslararası yükümlülükler üstlenmiştir. Yunan ulus-inşa sürecinin homojen “Ortodoks Helenler” yaratma hedefinin ilk kurbanlarından birisi Ulahlar olurken, Yunanistan’ın kuruluş sürecinde önemli pay sahibi olmalarına karşın asimilasyona dayalı Helenleştirme süreci altında ciddi biçimde ezilmişlerdir. Buna karşın, başta Pindus bölgesi olmak üzere yerleşik Yunanistan Ulahları da Yunan Ortodoksluğunu benimseme ve iki dilli özelliklerini korumanın yanı sıra vatandaşlık ve çeşitli azınlık haklarını elde etme konusunda mücadele etmektedir. Özellikle dilsel ve kültürel alanlarda dile getirilen talepler, türdeşliği esas alan Yunan ulus-inşasına doğrudan bir meydan okuma niteliğindedir. Yunanistan’da derin köklere sahip ve Romalılaşmış çobanlar olarak görülen Ulah azınlığının tarihine ve kültürel haklarına odaklanan bu çalışma, Yunanistan’da çoğunluk gibi davranan bir azınlık grubu hakkında farkındalık yaratmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ulahlar, Yunanistan, Dilsel Azınlık, Etno-Kültürel Azınlık.

**THE VLACHS IN GREECE AS A LINGUISTIC AND
ETHNO-CULTURAL MINORITY**

Abstract: Greece, which gained its independence in 1830, has had various minority groups such as Arvanites (Orthodox Albanians), Vlachs, Romans, Muslim Turks and Greek Catholics since its foundation, and has assumed various international obligations by incorporating new minorities into each territorial expansion process.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, daltinbas@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1581-8537. Bu çalışmadaki görüşler yazarın kendisine ait olup hiçbir kurum veya kuruluşun resmi görüş veya politikasını yansıtmamaktadır.

While the Vlachs were one of the first victims of the Greek nation-building process' purpose of constructing homogeneous "Orthodox Hellenes", they were severely oppressed under the assimilation-based "Hellenization" process, despite having a considerable share in the founding process of Greece. On the other hand, the Vlachs of Greece, particularly in the Pindus region, are struggling to adopt Greek Orthodoxy and preserve their bilingual character, as well as to obtain citizenship and various minority rights. Their demands expressed, especially in the linguistic and cultural fields, are a direct challenge to the Greek nation-building based on homogeneity. This study aims to raise awareness about a minority group that behaves like the majority in Greece, focusing on the history and cultural rights of the Vlach minority, which has deep roots in Greece and is seen as Romanized shepherds.

Key Words: Vlachs, Greece, Linguistic Minorities, Ethno-Cultural Minorities.

Extended Abstract

The Vlachs, a nomadic community living in the high mountainous regions of Greece, Albania, Bulgaria, Serbia, Romania, and Macedonia, are an important linguistic and ethno-cultural minority group in Greece in terms of their language, folk culture, and professions. Over the past two centuries, their cultural heritage has gradually been threatened with extinction, they have faced socio-cultural alienation within the hegemon ethnic identity, and as a result, a majority of them have opted for voluntary assimilation.

Although they lived in mountainous regions and in isolation from other communities, their centuries-long contact with other groups with different linguistic, ethnic, and cultural differences contributed to the assimilation and intermingling of certain traditions. Although their isolated way of life constitutes the basis of their cultural identity, compulsory interaction has not been able to completely transform this structure.

The divided and differentiated identity that developed over time in Vlachs has been associated with proximity to the Greeks in religious and cultural terms and to the Romanians in ethnic and linguistic terms. This is because the sense of belonging in terms of ethnic consciousness in Vlachs has been shaped within the context of the Orthodox faith, which has continued for many years, and has also been identified with certain occupational groups such as shepherding, craftsmanship, and trade.

On the other hand, the Vlachs are perceived by the Greeks as "uncivilized Greeks who speak a different language." However, the main dilemma here is that the "high culture" argument used in Greek nation-building is

completely incompatible with the nomadic and mountainous Vlachs culture. As a micro-ethnic group with the delicate social characteristics of a community, the Vlachs of Greece have been treated as a group that needs to be transformed on the grounds that they represent a barbaric culture. Indeed, this situation is indicative of the incompatibility between the cultural uncertainty experienced by non-dominant ethnic groups and the hegemon ethnic identity.

In this context, one of the primary objectives of international agreements and conventions aimed at protecting and guaranteeing the linguistic and cultural rights of minorities is to ensure legal protection for these minorities and to ensure that the states parties assume positive obligations. In particular, when a culture is now regarded as “intangible” and “heritage,” institutional support from states becomes more important than the individual efforts of minorities.

However, universal trends in human rights and minority issues in recent years have played an important role in reviving the traditions, historical memory, and intangible heritage of this community. In particular, the collective identity formed by the socio-economic aspects of pastoralism and nomadic culture, traditions based on religious beliefs, and linguistic diversity are the main parts of this heritage. Even though their population has decreased, the differences between them and the hegemon majority are more noticeable, and this contributes to cultural variety within the country. Finally, the existence of minority culture is a ‘sui-generis’ culture that is noticeable among dominant ethno-cultural groups, and it has meaning as long as the carriers of that culture exist. The critical point here is that when the transmission process is interrupted, it is no longer possible to discuss intangible cultural heritage.

Since the Vlachs have a tendency to isolate themselves from the rest of society, they try to keep a balance between protecting their traditional values and identity and resisting assimilation, as they're not part of any ideological or organizational national structure. This point of view is reinforced by feelings of loneliness, exclusion, and admitted that have been around for a long time. Consequently, the links established between “assimilation-adaptation-loyalty” are only the visible face of a dual-identity minority. Indeed, cultural rights are at the forefront of the efforts demanded by the Vlachs in Greece as a minority, followed by ethno-linguistic rights. After all, the collective identity of individuals belonging to a minority begins at the point where they accept that they are part of the culture to which they feel they belong.

Therefore, the Vlachs, who have different socio-cultural characteristics and are spread across Greece, want to preserve their traditional professions specific to nomadic culture, primarily shepherding, to keep their music, dance, and folk culture alive, to transmit on the Vlach language, which is on the verge of extinction to future generations, and to have their cultural heritage recognized by international organizations. The changing and growing understanding of human rights, the importance of cultural diversity, and individuals' interest in rediscovering their past values play an important role in the expression of these rights.

In this context, his study aims to raise awareness about a minority group that behaves like the majority in Greece, focusing on the history and cultural rights of the Vlach minority, which has deep roots in Greece and is seen as Romanized shepherds.

Giriş

Ulusçuluk hareketlerinin Balkanlara doğru genişlemesinden bu yana kendine ait bağımsız bir ulus-devleti olmayan halklar arasında yer alan Ulahların dilsel, etnik ve kültürel farklılıkları Yunanistan'daki türdeş ulus yapısını yeniden sorgulanır hale getirmektedir.

Bizanslılar tarafından adlandırılan ve Osmanlılar tarafından biçimlendirilen Ulahlar, Yunanistan'ın kuruluş sürecinde önemli pay sahibi olmalarına karşın Helenleştirme süreci altında ciddi biçimde ezilmişlerdir. Yunanistan'daki Ulahların kültürel mirası da bu asimilasyon sürecinde yok olma tehdidiyle karşı karşıyadır. Bu kültürü canlı tutmaya çalışan yaşlı kuşakların taşıyıcı pozisyonu da giderek azalmaya başlamaktadır.¹ Zira bu durumda kültür, maddi ve somut değerlerle desteklenmekten uzak bir noktaya doğru sürüklenmektedir. Ancak azınlık kültürü dediğimiz olgu tam da bu şekilde sosyal hayatın ortak deneyimleri arasında var olur ve kendine özgü geleneklerin baskın çoğunluk tarafından herhangi bir müdahaleye maruz kalmadan yerine getirilmesi sayesinde mümkün hale gelir.

Ulahlar her ne kadar dağlık bölgelerde ve diğer topluluklardan izole biçimde yaşamış olsalar da kendileri gibi farklı dilsel, etnik ve kültürel farklılıklara sahip diğer gruplarla olan yüzlerce yıllık temasları, belirli geleneklerin özümsemesine ve iç içe geçmesine aracılık etmiştir. Kültürel

¹ Ewa Kocój, "Heritage without heirs? Tangible and religious cultural heritage of the Vlach minority in Europe in the context of an interdisciplinary research project (contribution to the subject)", *Balkanica Posnaniensia*, 22(1), 2015, s. 139. <https://doi.org/10.14746/bp.2015.22.10>. Erişim 27.03.2025.

kimliklerinin özünü izole yaşam biçimi oluşturmaya karşın, zorunlu etkileşim bu dokuyu tam olarak dönüştürememiştir.

Bu bağlamda, azınlıkların başta dilsel ve kültürel haklarını korumaya ve güvence altına almaya yönelik tesis edilen uluslararası anlaşma ve sözleşmelerin temel amaçlarından birisi, söz konusu azınlıkları yasal güvenceye almak ve taraf devletlerin pozitif yükümlülükler üstlenmesini sağlamaktır². Özellikle, bir kültürün artık “somut olmayan” ve “miras” olarak görüldüğü noktada azınlıkların bireysel çabalarından ziyade devletlerin kurumsal desteği daha önemli hale gelmektedir.

1830 yılında bağımsızlığını kazanan Yunanistan da kuruluşundan itibaren azınlıkların korunmasına dair çok sayıda uluslararası yükümlülük altına girmiştir. Bu taahhütler, devletin yeni topraklar kazanma süreciyle birlikte genişlemiş, demokratik yönetim biçimi ve 1981 yılındaki Avrupa Birliği üyeliği ile çeşitlenmiştir. Kuruluş aşamasında dahi Arvanitler (Ortodoks Arnavutlar), Ulahlar, Romanlar, Müslüman Türkler ve Yunan Katolikleri gibi çeşitli azınlık gruplara sahip olan Yunanistan'ın etnik, ulusal, dinsel, dilsel ve diğer azınlık türlerini bünyesinde barındırdığı ve bu çeşitliliğin artarak devam ettiği görülmektedir.

Başta Pindus bölgesinde yerleşik Yunanistan Ulahları da Yunan Ortodoksluğunu benimseme ve iki dilli özelliklerini korumanın yanı sıra vatandaşlık ve çeşitli azınlık haklarını elde etme konusunda mücadele etmektedir.³ Özellikle dilsel ve kültürel alanlarda dile getirilen talepler, türdeşliği esas alan Yunan ulus-inşasına doğrudan bir meydan okuma niteliğindedir.

Tanınan ve tanınmayan azınlıklar ayrımının belirgin bir biçimde hissedildiği Yunanistan'da bir azınlığın önce baskın etnik grup içerisinde asimile edilmeye, başaramadığı takdirde ise başka bir azınlık grup içerisine eklemelenmeye çalışıldığı göze çarpmaktadır. Ayrılıkçı fikirlere sahip olmayan Yunanistan Ulahları da ortak dini inanç (Ortodoksluk) ekseninde barışçıl asimilasyonun bariz örneklerindendir.⁴ Göçebe yaşam

² The Council of Europe (CoE), “Venice Commission Report on Non-Citizens and Minority Rights”, CDL-AD(2007)001, Strasbourg, 18 Jan. 2007. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdfid=CDL-AD\(2007\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdfid=CDL-AD(2007)001-e). Erişim 02.10.2024.

³ Ema Kristo, “Aromanian's Language and Culture”, *Journal of Educational and Social Research*, 4(4), 2014, ss. 237-240. DOI: 10.5901/jesr.2014.v4n4p237 Erişim 30.03.2025.

⁴ Hugh Poulton, *The Balkans: Minorities and States in Conflict*, Minority Rights Publications, 1994, s. 95. Yunanistan'daki Ulahların çift yönlü asimilasyonu üzerine kapsamlı bir analiz için; Yusuf Yusufoglu, *Etnik Kimlik ve Devlet Anlatıları Arasında Yunanistan Ulahları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2024, ss. 85-88.

tarzını kısmen terk ederek dağınık ve kentsel yaşama geçmeleri, negatif doğum oranına sahip olmaları ile kültürel ve dilsel baskılara maruz kalmaları, söz konusu asimilasyon sürecini hızlandıran önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵

Ancak farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip ve Yunanistan geneline yayılmış olan Ulahlar her şeye rağmen, kültürel kimliklerini ve miraslarını korumak, kendi dillerini, şarkılarını ve sosyal alışkanlıklarını sürdürmek, bunları gelecek nesillere aktarmak ve çeşitli uluslararası kuruluşlar aracılığıyla fark edilmek istemektedirler. Bu taleplerin ortaya konulmasında, değişen ve gelişen insan hakları anlayışı, kültürel çeşitliliğin önem kazanması ve bireylerin geçmişe ait değerlerini keşfetmeye yönelik ilgisi önemli rol oynamaktadır.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, Balkanların özellikle kıyı bölgelerine yayılan Ulahlar, kendi içerisinde Ulak, Vlak, Kutsovlah, Sarakatsani, Cincari (Tsintsarlar) gibi çeşitli ayrımlara ve adlandırmalara sahiptirler. Başta Yunanistan olmak üzere Arnavutluk, Bulgaristan, Sırbistan, Romanya ve Makedonya'nın yüksek dağlık alanlarında yaşayan göçebe bir topluluk olarak öne çıkan Ulahlar,⁶ konuştukları dil, sahip oldukları halk kültürü ve ilgilendikleri meslekler açısından Yunanistan'da önemli bir dilsel ve etno-kültürel azınlık grubudur.

Bu bağlamda, Yunanistan'da derin köklere sahip ve Romalılaşmış çobanlar olarak görülen Ulah azınlığının tarihine ve kültürel haklarına odaklanan bu çalışma, Yunanistan'da çoğunluk gibi davranan bir azınlık grubu hakkında farkındalık yaratmayı hedeflemektedir.⁷

Ulah Etnik Kökeni ve Yunanistan'daki Ulah Varlığı

Balkanların etnik yapısı dikkate alındığında, Romanlar (Çingeneler) ve Pomaklar ile birlikte Ulahlar, vatansız olmalarının yanında dilsel ve etno-kültürel bir azınlık grubu olarak öne çıkmaktadır. Orta Çağ tarihi kaynakları Ulahlar'ı dilbilimsel ve sosyo-ekonomik açıdan incelerken, Balkan neo-Latin dillerini konuşanlar ve göçebe hayvan yetiştiricileri olarak iki temel açıdan analiz etmektedir. Ulahların dağlık ve kırsal alanlarda sığır, koyun ve at yetiştiriciliği yapmaları, onları kendi aralarında daha izole bir yaşama teşvik etmiş, dışa kapalı bir şekilde kendi dil ve geleneklerini korumalarına yardımcı olmuştur. Bunun yanında, ticaret ve

⁵ Vladislav B. Sotirović, "The Balkan Vlachs-An Extinguishing Ethnolinguistic Group", *Balkanica: Scientific Articles in English*, Edukologija, Vilnius, 2013, ss. 189-190.

⁶ William M. Sloane, *Balkanlar Bir Tarih Laboratuvarı*, Çev. Sibel Özbudun, Nesnel Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 59-61.

⁷ Thede Kahl, "The Ethnicity of Aromanians after 1990: The Identity of a Minority that Behaves like a Majority", *Ethnologia Balkanica*, 6, 2002, ss. 145-169.

çeşitli mesleki alanlarda faaliyet gösterenler ise kısmen kentlere yakın ve daha iyi eğitim olanaklarına sahip olmuştur. Bu açıdan 'göçebe, yarı-göçebe ve yerleşik' olmak üzere üç sosyal tabakaya ayrılmış olan Ulahların kültürü de farklı sosyo-ekonomik koşullar altında çeşitlenmiştir. Göçebe Ulahlar hem dikey hem de yatay toplumsal bölünmenin en alt grubunda yer aldıklarından etno-kültürel ve dilsel özellikleri sürdürmekte daha kararlı dururken, yarı-göçebe ve yerleşik olanlar ise kısmi bütünleşmenin etkisiyle kültürel çeşitliliğe daha yatkındırlar. Son tahlilde, göçebe yaşayanlar 'Ulah', şehirli olanlar ise 'Aroman' olarak adlandırılmıştır.⁸

Bununla birlikte terim olarak da Ulah yalnızca 'etnik kökene' değil, aynı zamanda 'doğrudan göçebe yaşam tarzıyla bağlantılı bir etnik kökene' işaret etmektedir.⁹ Ancak yine de kökenlerinin tam analizi üzerinde çeşitli görüşler öne çıkmaktadır ve "Latinleşmiş İliyalılar", "Latinleşmiş Yunanlar" ya da "Trakyalıların soyundan gelen gruplar" şeklinde çeşitli ayrımlarla değerlendirilmiştir.¹⁰

Balkanlar'daki Ulah varlığının 6. ve 7. yüzyıllara kadar uzandığı, 10. yüzyılın ikinci yarısında, Bizans İmparatoru II. Basil döneminden itibaren de Orta Yunanistan ve Mora bölgesine yerleştirildikleri genel kabul görmektedir. Tarihi Bizans kaynakları Ulahlardan ilk kez 976 yılı civarında bahsederken onları etnik bir grup olarak tanımlamıştır. Nitekim Ljupco, dönemin tarihçilerinden Anna Komnini'nin, "The Alexiad" adlı eserinde, 'göçebe yaşam tarzına sahip, halk arasında Ulah olarak bilinen ve çobanlıkla geçinen grupların da askere alındıkları bilgisini' aktarmaktadır. Bulgar kaynaklarında ve Dubrovnik el yazmalarında da benzer tanımların yapıldığı dikkat çekerken, Ulahların o dönem Ohri Başpiskoposluğu'nun yetki alanında bulunduğu anlaşılmaktadır.¹¹ Bununla birlikte 1183 yılında Teselya Ulahlarının İmparator II. İsaakios (Angelus) yönetimine karşı başlayan ayaklanmaları, Bulgar-Ulah ortak krallığının kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu birliktelik, Ulahların etnik kökeni ile kültürel etkileşimleri arasındaki çeşitliliği arttırırken daha geniş

⁸ Sotirović, a.g.m., ss. 192-196.

⁹ Raymond Detrez, "Ethnonyms in the Pre-National Era: What's in a Name?", *Balkan Heritages Negotiating History and Culture*, Maria Couroucli And Tchavdar Marinov (ed.), British School at Athens-Modern Greek and Byzantine Studies, Vol.1, Ashgate, 2015, s. 16.

¹⁰ Alex De Lusignan Fan Moniz, "Aromanian Vlach and Greek: Shifting Identities", *European Journal of Language and Culture Studies*, 3(2), March 2024, s. 8. <https://www.ejlang.org/index.php/ejlang/article/view/54/87> Erişim 19.06.2025.

¹¹ Nedelkov J. Ljupco, "The Ethnic Code of the Vlachs at the Balkans", *ΕθνοΑνθρωποζωμ/EthnoAnthropoZoom*, no. 6, 2016, ss. 232-233. <https://doi.org/10.37620/EAZ0960221n> Erişim 29.03.2025.

bir alana yayılmalarında da etkili olmuştur.¹² Ancak günümüz Yunanistan topraklarına yönelik ilk kitlesel yerleşimler, çeşitli muafiyetler ve ayrıcalıklar karşılığında, 13. yüzyıl başlarında nüfustan arındırılmış Epir ve Teselya dolaylarında iskân edilmeye başladıkları döneme tekabül etmektedir.¹³

Bu açıdan Balkanların ve özellikle Yunanistan topraklarının otokton (yerli) halklarından olan, 14. yüzyıl ile 16. yüzyıl arası dönemde kendine özgü etno-dilsel bir grup olarak gelişen Ulahlar,¹⁴ göçebe yaşam tarzının getirmiş olduğu farklı bir kültürel kimlikle harmanlanmışlardır. Özellikle etnik köken ve dil arasında kurulan bağlantılardaki kritik nokta, aynı dili konuşanlara ulusal köken atfedilmesidir. Zira Bizans kaynaklarında, Ulah olarak nitelendirilen grupların konuştukları dil belirsizliğini korurken, iletişimin ortak dil üzerinden yapılmış olması Ulah etnik kökeni ile dil arasında kurulan bağlantıyı da kısmen zayıflatmaktadır.¹⁵ Ancak zaman içinde benzer kültürel geleneklere sahip Ulahların, kendi aralarında konuştukları dil ayırt edici bir nitelik taşımaya başlamıştır.

Diğer taraftan, Selanik'in Osmanlı yönetimine geçmesini takip eden süreçte, Epir, Teselya ve Pindus'un güney kısımlarındaki dağlık bölgelere yönelik Ulah göçleri artış göstermiştir.¹⁶ Amavutluk sınırına yakın Gramos dağı ve çevresinden Yunanistan'a dağıldıkları kabul edilen Ulahların,¹⁷ 19. yüzyılın başlarında Yanyalı (Tepedelenli) Ali Paşa döneminde karşılaştıkları baskı sonucu bu hareketlilikleri Makedonya'ya doğru genişlemiştir.¹⁸ Bu dağılma sürecinde toprağın mülkiyet sisteminin değişmesi ve otlakların azalması gibi etkenler, sığır ve koyun yetiştiriciliğiyle uğraşan Ulahların göçebe yaşam tarzını kısmen de olsa terk etmelerinde önemli bir rol oynamıştır.¹⁹

¹² Helen Abadzi, "The Vlachs of Greece and Their Misunderstood History", *Societatea Fărșarotul*, January 2004, s. 8. www.farsarotul.org/nl26_1.htm Erişim 28.03.2024; Yusufoglu, a.g.e., ss. 37-39.

¹³ Brendan Osswald, "The Ethnic Composition of Medieval Epirus". *Imagining frontiers, contesting identities*, S.G.Ellis; L.Klusakova (edt.), Pisa University Press, 2007, s. 128. <https://univ-tlse2.hal.science/hal-02083128v1> Erişim 21.01.2025.

¹⁴ Sotirović, a.g.m., s. 195.

¹⁵ Abadzi, a.g.m., ss. 12-13.

¹⁶ Basil C. Gounaris, "Vlachs and 'Their Own History'", *Academie Bulgare Des Sciences*, 3(4), 1997, s. 78. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=234040>. Erişim 23.06.2025.

¹⁷ Kalliopi Panopoulou, "The 'Panegyri' and Formation of Vlach Cultural Identity", *Ballet in a Global World*, 31(3), 2008, ss. 438-439. URL: <https://www.jstor.org/stable/25598177>. Erişim 17.06.2025.

¹⁸ Ljupco, a.g.m., s. 237.

¹⁹ Poulton, a.g.e., ss. 96-117.

Tarihsel süreç içerisinde Romalılaştan ve Rumence'nin farklı bir türü olan Neo-Latin dilini geliştiren Ulahlar, çoğunlukla Yunanistan'ın Teselya, Pindus ve Epir'in yüksek bölgelerinde (Grevena/Grevena, Kesriye/Kastoria ve Kozani tepeleri, Farsala/Pharsalia ve Yenişehir/Larissa'nın kuzeyi ile Yanya'nın doğusu) yaşamaktadırlar.²⁰ Mora Yarımadası'na Venedik egemenliği (1687-1715) döneminde yerleşip,²¹ Sitaina gibi yerlerde de kalan Ulahlar, gayri-resmi başkentleri olarak bilinen Meçova (Metsovo) dışında dağınık haldedirler.²² Günümüzde modern Rumence'ye daha yakın bir dil konuşan, Ulahlarla yakın akraba olduğu düşünülen Yunanistan'daki bir diğer Ulah topluluğu *Megleno-Romanlar* ise Makedonya sınırına yakın yerlerde yaşarken, sayıları yaklaşık 15.000 civarındadır.²³

Birçok farklı etnik, dini, dilsel ve kültürel grupların yan yana yaşadığı Osmanlı döneminde, etno-kültürel temelde şekillenen mesleki iş bölümü dini ve ekonomik şartlarla bütünleşmiştir. Ulusçuluk fikirlerinin Balkanlara doğru yayılması bu yapıyı kökten değiştirirken²⁴ göçebe yaşam tarzına sahip Ulahların bir kısmını daha kentli, daha tüccar ve daha elit bir pozisyona taşımıştır.

Osmanlı egemenliği dönemini Ortodoks Patrikhanesi'nin yetki alanında geçiren, çobanlık ile mal sevkıyatı gibi kara ticareti alanlarında faaliyet gösteren Ulahlar, dağlık bölgeleri korumaları ve yaşadıkları bölgede düzeni sağlamaları karşılığında Sultan'ın fermanlarıyla tanınan Bizans dönemine benzer çeşitli özel hak ve ayrıcalıklardan yararlanmışlardır.²⁵ Ancak bu durum, Balkanlar'a doğru yayılan ulusçu hareketlerle birlikte yavaş yavaş dönüşüme uğrarken, hayvan yetiştiriciliği ile uğraşan göçebe Ulahlar, Meçova ve Samarina gibi yerlerde hayvan otlattıkları meraları kaybetmeye başlamışlardır. Ekonomik alandaki bozulmayı Osmanlı döneminde seçilmiş yaşlı üyelerin rol oynadığı yerel özyönetim ilkesinin yeni kurulan Yunanistan devletinin ulus-devlet modeli içerisinde rafa kaldırılması takip etmiştir. Ancak Ulahların, “öteki” olarak

²⁰ Fan Moniz, a.g.m., ss. 9-10.

²¹ Alexis Malliaris, “Population Exchange and Integration of Immigrant Communities in the Venetian Morea, 1687-1715”, *Hesperia Supplements*, 40, 2007, ss. 98-99. URL: <https://www.jstor.org/stable/20066767>. Erişim 27.09.2024.

²² Miquel Siguan, *Linguistic Minorities in the European Economic Community: Spain, Portugal, Greece*, Belgium: Office for Official Publications of the European Communities UNIPUB, 1990, s. 59; Poulton, a.g.e., s. 189.

²³ Sotirović, a.g.m., s. 212.

²⁴ Anastasia N. Karakasidou, *Buğday Tarlaları Kan Tepeleri: Yunan Makedonyasında Millet Olma Aşamasına Geçiş Süreçleri 1870-1990*, Çev. Nurettin Elhüseyini, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 13-15.

²⁵ Ljupco, a.g.m., ss. 235-241.

konumlandırılması, Yunan Ortodoksluğu dışında kendilerine özgü pek çok geleneğin devam etmesine bizzat katkıda bulunmuştur.

Diğer yandan, 1830'da yeni bir ulus-devlet olarak kurulan Yunanistan'ın, etnik ve dini kimlik ekseninde hayata geçirdiği demografik yapıyı Ortodoks Helen yapma çabası, türdeşliği bozan grupların zorunlu göçü, dışlanması ve asimilasyonu sonuçlanmıştır. Bu süreçten en olumsuz etkilenenler ise henüz uluslaşmamış veya ulusal bilinç kavramından uzak olan Arnavutlar ile Ulahlar olmuştur.

Bu bağlamda, Ortodoksluk inancı nedeniyle kendilerini Yunanlardan farklı görmeyen ve Yunan okullarında eğitim gören Ulahlar, gerek 1821 ayaklanmasında gerekse devletin kuruluşunu takip eden süreçte Helensever (Filhelen) fikirlere sahip olmuşlar, kendilerini ayrı bir azınlık olarak konumlandırmamışlardır. Üstelik Yunan aydınlanmasında önemli bir figür olarak kabul edilen Valestinli Rigas ile ünlü politikacı Ionnis Kolettis gibi isimler başta olmak üzere, çok sayıda Ulah ayaklanmaya maddi ve manevi destek vermiştir.²⁶

Her ne kadar ortada ortak bir kader algısı olsa da dönemin sosyo-politik şartlarının etkisi altında ortaya çıkan çeşitli Ulah hareketleri, Helenleştirme siyasetinin karşısında dururken, kendi kiliselerinin kurulmasına izin verilmesi, ibadetlerini ve okullardaki eğitimlerini kendi dillerinde yapabilmelerine imkân tanınması gibi konularda örgütlenmişlerdir.²⁷

Bununla birlikte, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan Osmanlı reformları, Balkan halklarını dinsel çerçevede uluslaşmaya sevk ederken, her ulus kendi Kilise kurumları etrafında bir araya gelmiştir. “Makedonya Sorunu”nun gölgesinde yine Sultan'ın bir fermanıyla (22 Mayıs 1905) Ulahlar da ayrı bir millet olarak tanınmıştır. Ancak diğer ulusların da ayrı bir millet olarak tanınma süreci Ortodoks Patrikhanesi için önemli bir gelir kaybı anlamına geldiğinden Ulahlara yönelik baskı ve asimilasyon politikası devam etmiştir.²⁸

Özellikle Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı yıllarının şiddet ortamından Yunanistan Ulahları da olumsuz etkilenmiştir. Türdeş ulus yaratma politikasına ısrarla devam eden Yunanistan için fırsat olarak görülen bu dönemde herhangi bir koruyucu güçten yoksun olan Ulahların

²⁶ Yunan ayaklanmasına katılan Ulahların kapsamlı bir listesi için; Thede Kahl, “Aromanians in Greece: Minority or Vlach-Speaking Greeks?”, *Jahrbücher für Geschichte und Kultur Südosteuropas*, 5, 2003, s. 212.

²⁷ Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 31.

²⁸ Kemal H. Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Çev. Recep Boztemur, Timaş Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, 2019, s. 76.

Kilise ve okulları ortadan kaldırılmıştır.²⁹ Koruyucu güçten yoksunluk, diğer Balkan ulusları tarafından da kullanılmış, Bulgar, Sırp, Romen ve Yunan tarih yazımında Ulahların farklı bir etnik grup olmadığı tezleri işlenmeye başlamış, her biri Ulahları kendi ulusal sınırlarına dâhil etmeye öncelik vermiştir. Dolayısıyla, Ulahların ayrı bir millet olarak tanınması, onları daha fazla bölünmeye itmiş, genel olarak da büyük bir kısmını Helensever ve Romen yanlısı haline getirmiştir.³⁰ Bölünmüş ve farklılaşmış kimlik biçimi dini ve kültürel açıdan Yunanlara, etnik ve dilsel açıdan ise Romenlere olan yakınlıkla ilişkilendirilmiştir. Zira Ulahlardaki etnik bilinç konusundaki aidiyet uzun yıllar devam eden Ortodoksluk inancı çerçevesinde şekillenirken, çobanlık, zanaatkârlık ve tüccarlık gibi belirli meslek gruplarıyla da özdeşleşmiştir.

Buna karşın Yunanlar için Ulahlar, ‘medeni olmayan ve farklı bir dil konuşan Grekler’³¹ olarak algılanmaktadır. Ancak buradaki asıl ikilem, Yunan ulus-inşasında kullanılan ‘yüksek kültür’ argümanının göçebe ve dağlı Ulah kültürüyle hiçbir şekilde uyuşmamasıdır. Mikro etnik bir grup olarak hassas bir sosyal topluluk niteliğindeki Yunanistan Ulahları, barbar bir kültürü temsil ettikleri gerekçesiyle dönüştürülmesi gereken bir grup olarak muamele görmüşlerdir. Nitekim bu durum, baskın olmayan etnik grupların yaşadığı kültürel kararsızlıkla hâkim etnik kimlik arasında yaşanan uyumsuzluğun da bir göstergesi niteliğindedir.

Öte yandan, Bükreş Antlaşması’na eklenen ayrı bir protokolle herhangi bir bölgesel sınırlama getirilmeden Ulah dili tanınmış ve Ulahların dini ve eğitimiyle ilgili özerklikleri Romanya’ya devredilmiştir. Üstelik Yunanistan, Yunan Sevri’nin 12. maddesi kapsamında Pindus Ulahlarına yerel özerklik vermeyi dahi üstlenmiştir.³² Bununla birlikte, iki dünya savaşı arası dönemde Yunanistan Ulahları ile Romanya arasındaki ilişkiler gelişmiş, bu yakınlığın bir sonucu olarak iki dil arasındaki benzerliklerden etkilenen Ulahların ulusal duyguları da pekişmeye başlamıştır. Kendi yerleşim alanlarında kendi dillerinde ibadet etme ve kendi okullarında eğitim görme yönünde başlayan talepler önemli bir direnişle karşılaşmasına rağmen Romanya Hükümeti’nin desteğiyle Ulahça, Aromanca ve Rumence, Yunanistan’daki okulların alt sınıflarında öğretilmeye başlanmıştır. İlaveten, 1919’da Yunanistan ile Romanya Hükümetleri arasında imzalanan, ancak Yunanistan’ın 1941’de, İkinci

²⁹ Poulton, a.g.e., s. 191.

³⁰ Yusufoglu, a.g.e., ss. 40-41.

³¹ Kahl, Aromanians in Greece, ss. 206-208.

³² Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, Güncelleştirilmiş 2. Basım, 1991, ss. 72-75.

Dünya Savaşı yıllarının kriz ortamından yararlanarak yürürlükten kaldıracığı bir antlaşma ile Yunanistan Ulahları için Romence eğitim veren okulların açılmasına izin verilmiş, “Ulah Hareketi” Romanya’nın vesayeti altında ilerlemiştir.³³ Benzer talepler, Ulah azınlığının dil ve eğitim hakkı ile vakıflarına yerel özerkliğin tanındığı Yunan Sevri’nde de güvence altına alınmıştır.³⁴

Yunanistan’ın Ulah azınlıklara bu yönde kolaylıklar sağlamasının arkasında 1917 yılında İtalya ve Romanya desteğiyle kısa süreliğine (29 Ağustos – 7 Eylül 1917) kurulmuş olan “Samarina Cumhuriyeti’nin” varlığı etkili olmuştur. Yunanistan, kendi topraklarını da içine alan bir Ulah varlığıyla ilerleyen yıllarda tekrar karşılaşmamak adına bu yöndeki talepleri karşılamaya olumlu baksa da İkinci Dünya Savaşı yıllarında benzer bir durum yeniden ortaya çıkmıştır. Yunanistan’ın Mihver Güçler’in işgali altında olduğu dönemde Alkibiades Diamandi adında bir Ulah (Aroman) tarafından Epir, Makedonya ve Teselya’yı da içine alan “Pindus Prensligi” ilan edilmiş, ancak Romanya’nın desteğini çekmesi üzerine bir kez daha başarısız olmuştur³⁵.

Sonuç itibarıyla, bu başarısız girişim Yunanistan’daki Ulahları da ikiye bölerek, kendilerini Yunanlardan ayrı görenlerin başka ülkelere göç etmesine, kalanların ise Yunan toplumu ile bütünleşmeyi tercih etmesine neden olmuştur. Ancak ülkede kalan Ulahların Yunan toplumu tarafından çok da benimsenmediğini, Stohos (Στόχος) gazetesinin 18 Ekim 1984 tarihli sayısında da görüleceği üzere “Ulahların düşman olarak kabul edildiği ve bunlara karşı her türlü meşru aracın kullanılması gerektiği” yönündeki bakış açısının değişmediği³⁶ ifade edilebilir.

Ulah Kültürel Kimliği ve Dilin Hafızası

Toplunun geri kalanından kendilerini soyutlama eğilimine yatkın olan Ulahlar, ideolojik ve örgütsel bir ulusal yapılanmaya sahip değildir. Geleneksel değerlerini ve kimliklerini korumakla asimilasyona direnme arasında denge kurmaya çalışırken pasif bilinçle hareket etmektedirler. Bu yöndeki bakış açısı tarihsel olarak hafızalara yerleşmiş olan, yalnızlık, dışlanmışlık ve kabul görme duygularıyla perçinlenmiştir. Dolayısıyla,

³³ Poulton, a.g.e., s. 190. Sotirović, a.g.m., s. 210.

³⁴ Jennifer Jackson Preece, *Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi*, Çev. Ayşegül Demir, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 94-96.

³⁵ Poulton, a.g.e., s. 191.

³⁶ Poulton, a.g.e., s. 191.

‘asimilasyon-adaptasyon-sadakat’ arasında kurulan bağlar çifte kimlikli bir azınlığın sadece görünen yüzüdür.³⁷

Kültürel kimlik dediğimiz olgu, sabit ve kalıplaşmış geleneklerden oluşmaz. Aksine, tarihsel bir süreç içerisinde esnek, değişebilen ve döneme uyum sağlayabilen bir niteliğe sahiptir.³⁸ Bu açıdan Yunanistan Ulahlarının da bölgeye yerleşimlerinden itibaren göçebe olmayan topluluklarla olan temasları kültürel farklılaşmaya katkıda bulunmuştur. Özellikle, göçebe olmayan gruplarla ilişkileri bir yandan farklı kültürleri özümsemelerini sağlarken diğer yandan kendilerine ait yazılı ve somut eserler ortaya koymalarını engellemiştir. Dolayısıyla kendine özgü yerleşik ve yazılı eserler üretmek yerine somut olmayan kültürel geleneklerin aktarımı devam etmiştir.³⁹ Bu açmaz, gezgin, dilbilimci, antropolog veya etnograflar için Ulahları daha da ilgi çekici hale getirmektedir.

Ancak Ulahların Balkanların geneline yayılmış olması, onları bir yandan dilsel, ekonomik ve politik olarak daha güçlü hale getirmiş, diğer yandan etnik kökenlerini bünyesinde yaşadıkları devletin ulusal kimliği ile uzlaştırmalarına neden olmuştur. Üstelik ayrı bir kimliğe sahip olduğunu vurgulayanlar, kendilerini yalnızca Yunan ulusuna değil diğer tüm uluslara ait olmaktan da tamamen soyutlamaktadır.⁴⁰

Her şeye rağmen Yunanistan Ulahları’nı diğerlerinden farklı kılarak kültür ve geleneklerini korumalarına aracılık eden en önemli araçlardan birisi de konuştukları dildir. Yazılı olmaktan ziyade sözlü bir gelenekle aktarılan bu dinamikler Ulahların pasif mirasının en önemli kalıntıları arasında yerini alır. 19. yüzyıl ortalarına kadar çok kültürlü toplum modeli içerisinde özgün varlığını devam ettirebilen Ulahlar, bölgede ortaya çıkan ulusçuluk hareketleri çerçevesinde önce Rumların ardından yeni kurulan devletin türdeş ulus inşa politikası altında asimile edilme süreciyle karşı karşıya kalmışlardır. Helen-Ortodoks ulus-inşa sürecinde önemli bir dönüm noktası da Teodoros Kavaliotis’in 1770 yılında Venedik’te yayınladığı üç dilli (Yunanca-Ulahça-Amavutça) sözlüğüdür. Ancak sözlük Ulahlara kendi dillerini öğrenmeleri için değil, Yunancanın daha hızlı yayılmasını

³⁷ Ewa Nowicka, “Ethnic Identity of Aromanians/Vlachs in the 21st Century”, *RES HISTORICA*, 41, 2016, s. 215-219. DOI: 10.17951/rh.2016.41.1.213 Erişim 28.03.2025.

³⁸ Fredrik Barth, *Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*, Çev. Ayhan Kaya ve Seda Gürkan, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1. Basım, 2001, ss. 30-34.

³⁹ A.J.B. Wace and M.S. Thompson, *The Nomads of the Balkans*, Methuen&Co. London, 1914.

⁴⁰ Kahl, Aromanians in Greece, ss. 210-211.

sağlamak için tasarlanmıştır.⁴¹ Örneğin 19. yüzyılın son çeyreğinde, Ulahların yoğun olarak yaşadığı Meçova'da Ulahça'dan başka bir dil konuşulmazken,⁴² zamanla Ulahlar yerel dillerinde kullandıkları kelimelerin Yunanca karşılıklarını öğrenmeye başlamışlar, böylece asimilasyon süreci kolaylaşmıştır.

Konuşanların hapis cezası alma, orduda zulme uğrama gibi yaptırımlarla kamusal alanın dışında itilmesinde etkili olan Ulahça, asimilasyon sürecinde diğer azınlık dilleri ile aynı akıbeti paylaşmıştır⁴³. Ulahların iki savaş arası dönemde yaşadıkları olumsuz tecrübeler, kendilerini egemen çoğunluktan farklı kılan en önemli unsur olarak öne çıkan konuştukları dili kullanmaktan vazgeçmeye zorlamıştır. Öyle ki Ulah derneklerin faaliyetleri arasında dans, müzik, kıyafet gibi kültürel ve geleneksel değerlerin yaşatılması yer alırken, kaybolmakta olduğu açıkça bilinen dil konusu sahipsiz kalmıştır.⁴⁴ Ancak yine de Yunanistan'da etnik farklılıklara dayalı olarak yapılan nüfus sayımlarında 1928 yılında 19.703, 1940 yılında 57.263, 1951 yılında ise 39.855 Ulahça konuştuğunu beyan eden Yunan vatandaşı bulunmaktadır⁴⁵ ve bu sayının günümüzde 200.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁶

Diğer yandan, 1923 yılında Türkiye ile yapılan mübadele sözleşmesi ile başlayan mübadele sonrasında Anadolu'dan gelen göçmenlerin farklı etnik grupların yoğun olarak yaşadığı topraklara yerleştirilmesi, Slav-Makedonlar ve Arnavutlar ile birlikte en çok Ulah azınlıkları etkilemiştir. Hâlbuki yüzlerce yıldır Anadolu kültürüyle iç içe yaşamış olan Anadolu (Karamanlı) Ortodoksları dahi Yunanistan için ayrı bir sorundur. Zira gelenlerin, ortak dini inanç dışında farklı bir dil ve kültüre sahip olmaları, Orta Yunanistan, Makedonya ve Batı Trakya bölgelerini daha heterojen bir yapıya büründürmüştür. Yunanistan geneline dağıldıktan sonra yarı-göçebe ve yerleşik statüye geçen Ulahlar ise yavaş yavaş izole yaşam biçimini kaybederek sessiz bir asimilasyona maruz kalmışlardır. Ancak yine de genel kabul görmüş azınlık tanımlamasında yer alan, vatandaşlık, sayıca az olma, grubun geri kalanından farklı özellikler gösterme ve bunu dile getirme gibi unsurları taşımayı sürdürmüşlerdir.

⁴¹ Kahl, The Ethnicity of Aromanians, s. 147.

⁴² Wace and Thompson, a.g.e, s. 2.

⁴³ Sotirović, a.g.m., s. 211.

⁴⁴ Abadzi, a.g.m, s. 22.

⁴⁵ Hellenic Statistical Authority. Digital Library (ELSTAT), http://dlib.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/categoryyears?p_cat=10007862&p_topic=10007862. Erişim 10.01.2025.

⁴⁶ Minority Rights Group, "Greece", <https://minorityrights.org/country/greece/>. Erişim 12.03.2025.

Yunanistan'ın azınlıkları zorunlu göçe zorlama politikaları kapsamında hayata geçirdiği kamulaştırma kararları da Ulahların sosyo-ekonomik şartlarını olumsuz etkilemiş, yerleşik Ulahları sözde entegrasyonu kabul eder görünmeye zorlamıştır. Yerinden edilen Ulahların yaşam biçimi değişirken, egemen toplumla kurmak zorunda oldukları iletişim sayesinde konuştukları dil de dönüşüme uğramaya başlamıştır. Ulahçanın yerini zamanla Yunancanın almaya başlamasıyla birlikte, günümüzde çoğunlukla iki dilli olan Ulahların konuştukları Ulahça da yalnızca Ulahların konuştuğu bir dil olarak varlığını devam ettirmektedir. Buna karşın pasif iki dilli özelliğe sahip Ulahlar, Ortodoks Kilisesi'ne yaptıkları ziyaretler nedeniyle ayın Slavcasına da hâkimdirler. Bununla birlikte toponimik olarak da tarım ve hayvancılıkla ilgili (bahçe, dokuma, mera, değirmen vs) kelimelerin çoğu Ulahça ve Slavcayla iç içe geçmiştir.⁴⁷

Küreselleşme süreciyle birlikte kırdan kente yönelik başlayan göç süreci, Yunanistan'ı ve ülkedeki Ulah toplulukları da önemli ölçüde etkilemiştir. Örneğin, Yunanistan'daki ağaçlandırma politikalarından etkilenen Ulahlar, bir yandan mülklerini diğer yandan hayvanlarını otlatacakları arazileri kaybetmişler, bu durum hem Ulahların doğal yaşam ortamlarını bırakmalarına hem de dağlık ve kırsal alanlardaki Ulah nüfusun azalmasına neden olmuştur. Hayvancılık faaliyetlerinin azalması, Ulah etno-kültürel kimliğinin temel unsurlarından olan çobanlık kültürünü de olumsuz etkilemiş, dil, lehçe, gelenek ve festival gibi unsurların yavaş yavaş terk edilmesine yol açmıştır. Örneğin Paranesti gibi yerlerde Ulah yerel bayramlarının nerdeyse tamamının yerini Yunan Ortodoks Kilisesi'nin kutlamaları almıştır. Benzer şekilde, Ulahların ayrı bir millet olarak tanınma günü olan '22 Mayıs' tarihi de Helensever Ulahlar tarafından kutlanan bir gelenek olmaktan oldukça uzaklaşmıştır.

Ulah dili ile kültürü arasında öne çıkan bir diğer unsur ise yalnızca Ulahça konuşabilen yaşlı kuşakların kamusal alana dâhil olduklarında kendilerini yalnız ve dışlanmış hissetmeye başlamalarıdır. Özellikle temel ihtiyaçları ilgilendiren beslenme, barınma ya da çalışma gibi alanlarda bu durum daha bariz hissedilmektedir. Ayrıca, Yanya ve Kozani taraflarında Ulahça konuşanlar "Vlacho" şeklinde adlandırılırken, genellikle sessiz bir dışlama pratiğine maruz kalmaktadırlar. Diğer yandan, söz konusu grupların kendi aralarında Ulahça konuşmaları, samimiyetin, yerel topluluğa aidiyetliğin,

⁴⁷ Wace and Thompson, a.g.e., ss. 271-284.

yerel dayanışmanın ve yabancıları bir tartışmanın dışında tutmanın sıklıkla başvurulan bir yöntemi olarak öne çıkmaktadır.⁴⁸

Bununla birlikte, iki dilli Ulahların ise iletişim halinde oldukları ortama ve konuşmacılara bağlı olarak dil ve üslup açısından seçici davrandıkları görülürken, bu tür pratiklerin etnik ve ulusal bağlamda sosyal kimliklerin inşası ve devamı açısından kültürel bir rol üstlendiği dikkat çekmektedir. Ulahların, resmi ve eğitim dili olan Yunancanın yanı sıra kendi dillerini de konuşmaya devam etmeleri, mevcut kimliklerini koruyarak birleşik bir karaktere sahip olduklarının da göstergesidir. Buna karşın Meçova gibi Ulah nüfusun yoğun olarak yaşadığı bazı yerlerde bile kırk yaş altı gruplarda Ulahçanın neredeyse hiç kullanılmadığı tespiti yapılmaktadır ve bu durum Ulahçanın korunması gereken somut olmayan kültürel bir miras niteliğini de desteklemektedir.⁴⁹

Diğer yandan, Yunan elit grubuna dâhil olan Ulahların ise hem etnik azınlık kapsamında Ulah kimliğiyle hem de Ulahça diliyle ilgilenmedikleri, hatta Helenizm'le özdeşleşmelerini engellediği için bu durumdan rahatsızlık duydukları görülmektedir. Dahası, aynı elit Ulah gruplar, Avrupa Konseyi ve ABD Dışişleri Bakanlığı insan hakları raporları ile Freedom House gibi uluslararası kuruluşların Yunanistan'daki Ulah azınlığın dili ve kültürü üzerine yayınladıkları raporlara da şiddetli biçimde tepki göstermektedirler.⁵⁰

Kendi içerisinde Aromani, Meglen, Taskonya gibi çeşitli lehçelere sahip Ulahça, zaman içinde Yunancaya paralel farklı evrimler de geçirmiştir. Örneğin, Orta Yunanistan'da Agrinion-Karpenisi-Lamia hattının güney kısımlarında Yunancanın bölgesel bir lehçesini konuşup, konuştuğu bu dili de Ulahça olarak ifade eden Ulahlar da bulunmaktadır.⁵¹ Dolayısıyla, daha basit ve konuşma dili çerçevesinde gelişen Ulahçanın konuşulma biçimi, yerel dilsel özellikler ile göçebe yaşam tarzını bir araya getiren etno-kültürel bir zemine dayanmaktadır. Kendini yenileme veya üretkenlik açısından yetersiz olan Ulahçanın korunması ve gelecek nesillere aktarılması bu nedenle önem kazanmaktadır.

Nihayetinde, Ulah kültürel kimliğinin taşıyıcısı niteliğindeki Ulahça, Ulah topluluğunun kendine özgü pastoral faaliyetlerini, yüzlerce yıllık halk şarkılarını ve sözlü tarih hikâyelerini yaşatan önemli bir araç olmaya

⁴⁸ Andromahi Koufogiorgou, "Ethnicity, Identity and Language: The Case of the Vlachs/Aromanians of Metsovo", *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics*, Vol.6, 2005, ss. 249-250. <https://doi.org/10.26262/istal.v16i0.6166> Erişim, 30.03.2025.

⁴⁹ Fan Moniz, a.g.m., s. 13.

⁵⁰ Kahl, Aromanians in Greece, s. 214; Yusufoğlu, a.g.e., ss. 80-82.

⁵¹ Kahl, Aromanians in Greece, s. 206.

devam etmektedir. Nitekim Ulahça konuşmanın Ulah etnik kimliği için önemli bir unsur olduğunu düşünen Ulahlar, dilin kaybolması durumunda Ulah kimliğini bir araya getiren diğer tüm unsurların da ortadan kalkabileceği endişesini taşımaya devam etmektedirler⁵².

Ulah Sosyo-Kültürel Yaşam Biçimi ve Geleneksel Dinamikler

Erkek egemen ve toprağa dayalı iş bölümüne dayalı gelenekler üzerine kurulu toplumsal yapıda Ulahlar, geniş avlulara sahip büyük evlerde birlikte yaşayan geniş bir akraba topluluğuna sahiplerdir.⁵³ Özellikle yarı-göçebe ve yerleşik Ulahlar'da öne çıkan bu birliktelik biçimi, aile ilişkileriyle bütünleşen geleneklerde kalıcılığa yol açmıştır. Toplumdan izole biçimde sürdürülen yaşam biçimi nedeniyle, Ulah olmayanlarla tanışma veya onlarla evlilik çok nadir düzeyde kalmıştır. Bunun yanı sıra topluluk içi evlilikler de gelir düzeyi birbirine yakın olan aileler arasında gerçekleşmiştir.⁵⁴ Ayrıca, kızlarını Rumlarla evlendirmeyi kötü karşılayan Ulahlar arasında mülkleri elde tutmanın bir aracı olarak işlev gören ve 20. yüzyılın ortalarına kadar devam eden bu geleneğin değişmeye başlamış olması, Ulah kültürünü dönüştürerek Ulah geleneklerine hâkim grupların varlığını da azaltmaya başlamıştır.⁵⁵

Bununla birlikte, Ulah yerleşimlerinin analizinde en dikkat çekici unsur ise dini mekânların niteliğidir. Neredeyse yerleşim birimlerinin tamamında Kilise veya şapel bulunmakla birlikte bu ibadet yerlerinin büyük bir çoğunluğu Ortodoks inancında kutsal şehit kabul edilen Aziz Paraskevi'ye (yaklaşık M.S. 130) adanmıştır ve bu mekânlar yaşam alanlarının sınırlarını belirlemektedir. Bu adanmışlığın arka planında Ulahların çobanlıkla geçinmesi ve su kaynaklarına aşır değer vermesi önemli bir yer tutmaktadır.

Çoğunlukla kendi kendine yeten ve belirli alanlarda zanaatkârlıkları olan yarı-göçebe Ulahların, elbise dokumak, çeşitli ahşap aletler yapmak gibi işlerin yanı sıra, saman yapmak, sürülere bakmak, onlar için kulübe inşa etmek ya da onarmak gibi faaliyetleri bir arada yapmaları yaygın bir gelenektir. Mesleki farklılıklara rağmen kendi içinde türdeş kalabilen Ulahların bu durumu dahi, diğerlerinden farklı sayılabilmeleri için son derece yeterlidir.

⁵² Koufogiorgou, a.g.m., s. 248.

⁵³ Wace and Thompson, a.g.e., ss. 39-60. Ulah yaşamında öne çıkan unsurların başında, Slav kültüründe de yer alan ve sosyal bir örgütlenme biçimi olan "zadruga" tipi topluluk ilişkisi gelmektedir.

⁵⁴ Koufogiorgou, a.g.m., ss. 245-246.

⁵⁵ Abadzi, a.g.m., s. 23.

Tarih boyunca çok kültürlü toplum yapısı içinde yaşamaya alışkın olan Ulahlar hem uluslaşamamanın hem de diğer kültürlerin etkisine açık olmalarının etkisiyle, bir arada yaşadıkları topluma uyum sağlamaya yardımcı olacak çeşitli unsurlar geliştirmişlerdir. Buna karşın, çoğunlukla düğün veya yerel festivaller gibi özel günlerde giyilen siyah renkli fistan (foustana), sarka ve renkli bir palto (doulama) bu geleneklerin önemli unsurları olmaya devam etmektedir ⁵⁶ . Benzer şekilde, Yunan Ortodoksluğunu benimseyen Ulahlar arasında Azizlerin kutsal kabul edilmesi, Noel ve Paskalya etkinlikleri kapsamında düzenlenen Kilise faaliyetlerine büyük önem verilmesi, dini çerçevede gelişen kültürel geleneklerin canlı tutulmasını sağlamıştır.

Ulahların bir araya gelerek kültürel miraslarını korumalarına ve canlı tutmalarına yardımcı olan araçların bir diğeri ise festivallerdir. Yalnızca Yunanistan'dakilerin değil, yakın komşu ülkelerde yaşayan Ulahların da katılım sağladığı, toplanıp dağılmanın göçebe yaşam kültürüyle ilişkilendirildiği bu festivallerde dil, müzik, dans gibi köklü ve ortak gelenekler yaşatılmakta ve gelecek nesillere aktarılmaya çalışılmaktadır.⁵⁷ Ulahlar için festivaller sayesinde “toplanma” (Panegyris/ πανήγυρις⁵⁸), bir araya gelerek kültürel kimliği şekillendirme, müzakere etme ve yönetme aracı olarak işlev görmektedir. Örneğin, Samarina’da düzenlenen Aziz George Festivali ve Krania’da düzenlenen Aziz Theodora Festivali ile Serez yakınlarındaki Chionochori’de (Χιονοχώρι) gerçekleştirilen şöenler bu kapsamda öne çıkmaktadır.⁵⁹ Ulahlar bu şekilde, danslarını, müziklerini ve geleneklerini Yunanlara göstermekte, bu konuda ilgi uyandırmakta ve öz farkındalıklarını geliştirmektedirler.⁶⁰

Yunanistan’daki Ulah azınlık kimliğinin önemli göstergelerinden birisi de nefesli, yaylı ve telli çalgılarda öne çıkan müzik geleneğidir. Özellikle dağlık bölgelerde yaşayan yerel toplulukların çaldıkları kaval bunların başında gelir. Dini ayinlerde veya Kilise törenlerinde kaval çalan Ulahlar, dini metinlerin sözlerini müziğin ritmiyle harmanlayarak bu etkinliklerin şöen havasında geçmesinde önemli paya sahiplerdir. Yunan Makedonyası ile Epir’in doğu kısımlarındaki gezgin Ulah çobanlar tarafından en çok

⁵⁶ Wace and Thompson, a.g.e., ss. 64-68.

⁵⁷ Wace and Thompson, a.g.e., ss. 131-138.

⁵⁸ Antik Yunan’da aziz günleri ve kutsal bayramlarla ilişkilendirilen ulusal veya dini toplanma.

⁵⁹ Panopoulou, “The “Panegyri” and Formation”, s. 439.

⁶⁰ Ulahların müzik kültürü, gelenekleri ve dansları üzerine kapsamlı bir çalışma için Athena N. Katsanevaki, *Vlach-speaking and Greek-speaking Songs of the Northern Pindus Area*, Institute for Research on Music & Acoustics Greek Music Documentation Centre, Thessaloniki, 2014.

gayda (Γκάιττα) kullanılırken, genellikle köylerin çoğunda yapılan eğlencelerde ud (ούτι) ve tambura (Ταμπούρας) çalınmaktadır. Davulun da eşlik ettiği ezgiler dansla birlikte dönüşümlü olarak seslendirilmektedir.⁶¹

Ulahlar'da dans, kültürel ifadenin bir diğer unsuru olarak öne çıkmaktadır. Düğünlerin veya önemli günlerin bir sembolü olarak işlev gören danslar, geleneksel kıyafetlerle sunulurken kendine özgü karmaşık formunu içerisinde barındırmaktadır. Örneğin günümüzde Yunan geleneksel halk dansları arasında yer alan, ancak Arvanit fustanellası ile oynanan ve Arvanitikos olarak da bilinen Çamiko (Tsamiko/Τσάμικος) dansı, Ulahlar tarafından Orta Yunanistan'da Epir bölgesine nazaran biraz daha hızlı oynanır ve burada farklı kültürlerin birbirine karışımı daha net hissedilmektedir. Kısmen Ulahların da sahiplendiği Çamiko dansı, festivaller, panayırılar ve bayramlar gibi özel günlerde açık havalarda daha çok tercih edilirken geleneklerinin sergilenmesi ve kültürlerinin tanıtılması açısından bir fırsat olarak görülmektedir. Örneğin Serez'deki Ulah Kültür Derneği'nin etkinliklerinin incelendiği bir çalışma, yerliler ile Ulahlar arasındaki farklılıkların uzun yıllardır devam ettiğini, sergilenen danslardan bu farklılıkların çok net bir biçimde hissedildiğini ortaya koymaktadır.⁶²

Sonuç olarak sosyo-kültürel gruplar arasındaki ilişkilerin niteliğini belirleyen dans, aynı zamanda farklı gruplar arasındaki sınırları belirleyen sembolik bir anlam da taşır. Dolayısıyla dans sayesinde belirli gruplardaki kolektif bilinç kültürel kimlikle eklemlenir, asimilasyon esnekleşir ve var olan kimlik korunarak "öteki"ler tarafından hafızalarda yer edinmeye başlar.⁶³

Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Genel Bir Değerlendirme

Yunanistan'daki Ulah topluluğun kültürel mirasının korunmasında eğitim önemli bir rol oynamaktadır. 19. Yüzyılın ortalarından itibaren devam eden türdeş ulus yaratma sürecinde dilleri ve kültürleri kademeli olarak dönüşüme uğramış olsa da son yıllarda Ulah çocuklar ikinci veya yabancı dil olarak Ulahça öğrenmeye başlamışlar, özellikle Teselya ve Pindus'un dağlık bölgelerinde öğretilen Ulahça, dilin aktarılması açısından etkin bir

⁶¹ Thede Kahl, "Being Vlach, Singing Greek", *Greek-Aromanian Music Contacts in the Pindus Mountain Range*, 2 (3) November 2009, ss. 45-46.

⁶² Kalliopi Panopoulou, "The Dance Identity of the Vlachs of Lailias Village and Its Transformations Over Three Generations", *Yearbook for Traditional Music*, Vol. 41, 2009, ss. 166-186. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/25735483>. Erişim 14.06.2025; Christos Papakostas, "Dance and Negotiation of Identity: A Case Study From Northern Greece", *Journal of Literature and Art Studies*, 3(10), October, 2013, ss. 629-639.

⁶³ Papakostas, a.g.m., ss. 629-631.

işleve sahip olmuştur. Ancak ülkedeki Ulah nüfusun azalması bu süreci sekteye uğrattırırken dil ile kültür arasındaki bağlantıyı da zayıflatmaktadır. Buna karşın, Yunanistan'dan göç etmek durumunda kalan Batılı ülkelerde yerleşik Ulahların Avrupa Dil Eşitliği Ağı-ELEN, (önceki adı Avrupa Az Kullanılan Diller Bürosu-EBLUL) gibi sivil toplum kuruluşlarında bu konuyu gündeme getirmeleri, Yunanistan'daki Ulah varlığı konusundaki ilgiyi arttırmıştır.

Kültürlerin de küreselleştiği bu süreçte, daha zayıf kültürlerin hem ulusal hem de küresel düzeydeki baskın kültürler altında ciddi bir baskıya maruz kaldığı görülmektedir. Çok kültürlülük ve insan haklarına saygı çerçevesinde azınlıkların kültürel haklarına yönelik standartların gelişmesine rağmen taraf devletlerin bu hakları sağlamadaki yükümlülükleri halen tartışmalıdır. Ancak son yıllarda bireysel haklardan kolektif haklara doğru bir dönüşüm yaşanmaktadır. Dolayısıyla bir yanda azınlığa mensup bireylerin kültürel haklardan yararlanma ve bunları talep etme, diğer yanda devletlerin de söz konusu hakları sağlama ve güvence altına alma yönündeki yükümlülükleri bulunmaktadır. Ancak Yunanistan, ülkesindeki Ulah azınlığının varlığını en çok ilgilendiren “Bölgesel veya Azınlık Dillerine İlişkin Avrupa Şartı”nı ne imzalamış ne de onaylamış, “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi”ni ise 1997'de imzalamış olmasına rağmen bugüne kadar onaylamamıştır.

Öte yandan, BM UNESCO bünyesinde, 2003 yılında imzalanan “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” ile 2005 yılında imzalanan “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi” kültürel çeşitliliğin ve somut olmayan kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilmesi bakımından kritik öneme sahiptir. Azınlık kimliğinin özünde yatan en temel unsurlardan birisinin “kültürel kimlik” olduğu dikkate alındığında Yunanistan'daki Ulahlar için de ayırt edici bir nitelik sunmaktadır. Her iki sözleşmeye de 2007 yılında taraf olan Yunanistan, toprakları üzerinde bulunan somut olmayan kültürel mirasın korunmasını güvence altına almak (11/a), öğelerini ilgili topluluklar ve hükümet dışı kuruluşların katılımıyla belirlemek (11/b), somut olmayan kültürel mirasın listesini çıkarmak ve güncellemekle (12/1) yükümlüdür. Bunun yanında, somut olmayan kültürel mirasın korunmasında, bilimsel, teknik, idari alanlarda gerekli tedbirleri almak, gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak ve bu çerçevede çeşitli eğitim olanaklarını

hazırlamak konularında ulusal ve uluslararası düzeyde gayret göstereceğini (14-24) taahhüt etmektedir.⁶⁴

Benzer şekilde halklar ve kültürler arasında karşılıklı saygı çerçevesinde gelişen kültürel çeşitliliğin insanlığın ortak mirası olduğu vurgulanan “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi”ne göre de bu çeşitliliğin temel unsurlarından birisi kültürel ifadelerin korunmasında önemli bir role sahip olan “dil” unsurudur. Kültürlerin, azınlığa mensup bireylerin ve yerli halklar dâhil herkesin bu ifadelerle erişme özgürlüklerinin hayati önemine dikkat çeken Sözleşme, çeşitli önlemler alma konusunda taraf devletlere önemli görevler vermektedir. Bu konuda devletler, düzenleyici önlemler almak, kamusal maddi yardımlarda bulunmak, medya çeşitliliğini arttırmak, azınlık kültürlerini teşvik etmek, kültürel ifadeleri korumak ve bu konuda uluslararası iş birliğini sağlamakta yükümlüdür.⁶⁵

Her iki sözleşmenin de ortaya koyduğu ve birbiriyle bağlantılı temel nokta, topluluk halinde yaşayan azınlık gruplar için kültürel çeşitliliğin ve somut olmayan kültürel mirasın korunması ve taraf devletlerce yasal güvenceye alınması gerektiğidir. Nitekim Yunanistan'daki Ulahların da azınlık olarak dile getirdikleri isteklerin başında kültürel haklar gelir ve bunları etno-dilsel haklar takip etmektedir. Nihayetinde azınlığa mensup bireylerin kolektif kimliği, kendilerini ait hissettikleri kültürün bir parçası olduklarını kabul ettikleri noktada başlar. Dolayısıyla bu taleplerin odak noktası, başta çobanlık olmak üzere göçebe kültürüne özgü geleneksel mesleklerinin korunması, müzik, dans ve halk kültürünün yaşatılması ve yok olmaya yüz tutmuş Ulahçanın gelecek nesillere aktarılmasıdır.

Nitekim Avrupa Konseyi de 1999 yılında yayınladığı 1333 sayılı tavsiye kararıyla benzer tespitlerde ve önerilerde bulunmuş, Aroman/Ulah nüfusa sahip Balkan ülkelerini “Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı”nı onaylamaya çağırmıştır. Ayrıca kültürel ve dilsel hakların korunması, anadilde eğitimin sağlanması, kendi dillerinde gazete, dergi çıkarabilmesi

⁶⁴ Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi), <https://ich.unesco.org/en/convention> Erişim 18.06.2025.

⁶⁵ Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, (Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi), <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-and-promotion-diversity-cultural-expressions> Erişim 18.06.2025.

veya radyo ve televizyon programları yapabilmesi ile kültürel demeklerin desteklenmesi konusunda devletleri teşvik etmiştir.⁶⁶

Buna karşın, azınlık öğrencilerine fırsat eşitliği çerçevesinde eğitim olanakları sunulmaması, Ulahçanın eğitim dili olarak kullanılmaması, sosyo-kültürel hakların yerine getirilebileceği kültür merkezlerinin yetersiz olması ve gerekli eşgüdümü sağlayacak kamu-özel ortaklığındaki kurumların eksikliği, Yunanistan'ın insan hakları alanındaki çabalarının yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir. Oysa devlet ayrımcılık yapmama ilkesine bağlı kalarak, Ulah kültürü ve geleneğini korumak, dil çeşitliliğini arttırmak ve yasal güvencelerle gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

Sonuç

Yunanistan'daki Ulahlar günümüzde, dilsel ve kültürel mirası yavaş yavaş yok olmaya yüz tutmuş dilsel ve etno-kültürel bir azınlık grubudur. Yaklaşık iki yüzyıldır devam eden türdeş ulus-inşa sürecinde baskın etnik kimlik içerisinde sosyo-kültürel dışlanmışlığa maruz kalmış, itibarsızlaştırılmış ve bu nedenle büyük bir kısmı gönüllü asimilasyonu tercih etmiştir. Ancak yine de Ulahça konuşan bu topluluk Ortodoks inancına mensup olduklarından, diğer dilsel ve dinsel azınlıklara uygulanan muameleler dikkate alındığında daha olumlu düzeydedir. Bu tutum, özellikle Yunanistan'ın AB üyesi olmasıyla birlikte değişmiş, 1980'li yıllardan itibaren Atina, Selanik, Meçova, Drama, Serez ve Grevena gibi şehirlerde, "Panhelenik Ulah Kültür Derneği" ve "Ulah Kültür Demekleri Panhelenik Federasyonu" gibi çeşitli örgütler kurulmaya başlamıştır.⁶⁷ İlaveten, Atina'da "Aroman/Vlah Kültür", Selanik'te öğrenciler tarafından kurulan "Ulah Öğrenciler Birliği" ve Arnavutluk'tan Selanik'e göç edenlerin kurduğu "Helen-Ulah Arnavutlar Birliği" gibi çeşitli demekler Ulah kültürünü yaşatmaya devam etmektedir.⁶⁸

Bununla birlikte, son yıllarda insan hakları ve azınlıklar alanında ortaya çıkan evrensel gelişmeler, söz konusu topluluğun gelenek, tarihsel hafıza ve somut olmayan miraslarının yeniden gün yüzüne çıkarılmasında önemli rol oynamaktadır. Özellikle sosyo-ekonomik açıdan şekillenen çobanlık ve göçebe kültürü, dini inanç ekseninde oluşan gelenekler ve dilsel çeşitliliğin bir araya getirdiği kolektif kimlik bu mirasın temel unsurları olarak öne çıkmaktadır. Her ne kadar sayıları azalmış olsa da egemen çoğunluk

⁶⁶ The Council of Europe (CoE), "Aromanian Culture and Language", *Parliamentary Assembly Recommendation* 1333(1997) <https://rm.coe.int/09000016804c6e2e> Erişim 24.06.2025.

⁶⁷ Sotirović, a.g.m., ss. 210-212.

⁶⁸ Kahl, *The Ethnicity of Aromanians*, s. 155.

arasındaki farklılıkları daha hissedilir boyuttadır ve bu durum ülke içi kültürel çeşitliliğe katkı sunmaktadır. Nihayetinde azınlık kültürünün varlığı, baskın etno-kültürel gruplar arasında dikkat çeken kendine özgü bir kültürdür ve o kültürün taşıyıcıları var olduğu sürece bir anlam kazanmaktadır. Burada kritik nokta, aktarım süreci kesildiğinde somut olmayan kültürel bir mirastan da artık söz edilemeyecek olunmasıdır.

Vatandaş olmayanların dahi azınlık sayıldığı ve azınlık koruma mekanizmasından yararlanabileceği⁶⁹ günümüzde çok sayıda farklı azınlık grubuna sahip Yunanistan, bir azınlığın varlığına devletin karar vermesi gerektiğini düşünmeye ve bu düşüncelerini ulusal ve uluslararası politikaya yansıtmaya devam etmektedir. Bu yaklaşım, kendi kimliğini özgürce ifade etme, ateizm veya din değiştirme dâhil din ve inanç özgürlüğüne sahip olma, yok olmaya yüz tutmuş diller dahi olsa istediği dili konuşma ve kamusal alanda iletişim kurma veya her türlü ayrımcılığa karşı korunma gibi temel hak ve özgürlüklerin yerine getirilmesini sekteye uğratmaktadır. Bu bağlamda Yunanistan, etnik, dilsel ve kültürel haklar arasındaki ayrılmaz bağı kabul ederek ülke sınırları içerisinde bulunan Ulah toplulukların haklarını korumalı ve bu hakların geliştirilmesi konusunda diyalog mekanizmalarını aktif bir şekilde devreye sokabilmelidir. Örneğin Ulah festivallerine kamusal maddi destek sağlanması, Ulah kültürel mirasının kapsamlı bir envanterinin çıkarılması, temel eğitim kurumlarında fırsat eşitliği sağlanarak Ulah öğrencilere kendi anadillerinin öğretilmesi, çeşitli ulusal ve uluslararası STK'lar ile işbirliği yapılması, Ulah göçebe ve halk kültürünün tanıtılması ve gelecek nesillere aktarılması, yerel yönetimlerdeki politika ve uygulamalara Ulahların dâhil edilmesi konularında aktif çaba sarf etmelidir.

Kaynakça

- ABADZI Helen, "The Vlachs of Greece and Their Misunderstood History", *Societatea Fărşarotul*, January 2004, www.farsarotul.org/nl26_1.htm Erişim 28.03.2024
- BARTH Fredrik, *Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*, Çev. Ayhan Kaya ve Seda Gürkan, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1. Basım, 2001.
- DETREZ Raymond, "Ethnonyms in the Pre-National Era: What's in a Name?", pp. 15-28, *Balkan Heritages Negotiating History and Culture*, Maria Couroucli And Tchavdar Marinov (ed.), British School at Athens-Modern Greek and Byzantine Studies, Vol.1, Ashgate, 2015.

⁶⁹ OSCE PA, "Edinburgh Declaration", 3/60. <https://www.oscepa.org/en/documents/annual-sessions/2004-edinburgh/declaration-11/232-edinburgh-declaration-eng/file>, Erişim 12.12.2024.

- FAN MONIZ Alex De Lusignan, "Aromanian Vlach and Greek: Shifting Identities", *European Journal of Language and Culture Studies*, 3(2), March 2024, <https://www.ejlang.org/index.php/ejlang/article/view/54/87> Erişim 19.06.2025
- GOUNARIS Basil C., "Vlachs and "Their Own History", *Academie Bulgare Des Sciences*, 3(4), 1997. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=234040>. Erişim 23.06.2025.
- HELLENIC STATISTICAL AUTHORITY Digital Library (ELSTAT), http://dlib.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/categoryyears?p_cat=10007862&p_topic=10007862. Erişim 10.01.2025.
- KAHL Thede, "Aromanians in Greece: Minority or Vlach-Speaking Greeks?" *Jahrbücher für Geschichte und Kultur Südosteuropas*, no. 5, 2003, pp. 205-219.
- KAHL Thede, "Being Vlach, Singing Greek", *Greek-Aromanian Music Contacts in the Pindus Mountain Range*, 2 (3) November 2009, ss. 41-55.
- KAHL Thede, "The Ethnicity of Aromanians after 1990: The Identity of a Minority that Behaves like a Majority", *Ethnologia Balkanica*, Vol. 6. 2002, pp. 145-169.
- KARAKASIDOU Anastasia N., *Buğday Tarlaları Kan Tepeleri: Yunan Makedonyasında Millet Olma Aşamasına Geçiş Süreçleri 1870-1990*, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- KARPAT Kemal H., *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Çev. Recep Boztemur, Timaş Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, 2019.
- KATSANEVAKI, Athena N. *Vlach-speaking and Greek-speaking Songs of the Northern Pindus Area*, Institute for Research on Music & Acoustics Greek Music Documentation Centre, Thessaloniki, 2014.
- KOCÓJ Ewa, "Heritage without heirs? Tangible and religious cultural heritage of the Vlach minority in Europe in the context of an interdisciplinary research project (contribution to the subject)", *Balkanica Posnaniensia*, 22(1), 2015. <https://doi.org/10.14746/bp.2015.22.10>. Erişim 27.03.2025.
- KOUFOGIORGOU Andromahi, "Ethnicity, Identity and Language: The Case of the Vlachs/Aromanians of Metsovo", *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics*, Vol. 16, 2005, pp. 238-254. <https://doi.org/10.26262/istal.v16i0.6166> Erişim, 30.03.2025.
- KRISTO Ema, "Aromanian's Language and Culture", *Journal of Educational and Social Research*, 4(4), 2014, pp. 237-240. DOI: 10.5901/jesr.2014.v4n4p237 Erişim 30.03.2025.
- LJUPCO Nedelkov J., "The Ethnic Code of the Vlachs at the Balkans", *ЕтноАнтропоЗум/EthnoAnthropoZoom*, no. 6, 2016, pp. 220-255. <https://doi.org/10.37620/EAZ0960221n> Erişim 29.03.2025.
- MALLIARIS Alexis, "Population Exchange and Integration of Immigrant Communities in the Venetian Morea, 1687-1715", *Hesperia Supplements*, 40, 2007, pp. 97-109. URL: <https://www.jstor.org/stable/20066767>. Erişim 27.09.2024
- MINORITY RIGHTS GROUP, "Greece", <https://minorityrights.org/countrv/greece/>. Erişim 12.03.2025.
- NOWICKA Ewa, "Ethnic Identity of Aromanians/Vlachs in the 21st Century", *RES HISTORICA*, Vol. 41, 2016, pp. 213-235. DOI: 10.17951/rh.2016.41.1.213 Erişim 28.03.2025.

- ORAN Baskın, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, Güncelleştirilmiş 2. Basım, 1991.
- OSCE PA, "Edinburgh Declaration", 3/60. <https://www.oscepa.org/en/documents/annual-sessions/2004-edinburgh/declaration-11/232-edinburgh-declaration-eng/file>. Erişim 12.12.2024.
- OSSWALD Brendan, "The Ethnic Composition of Medieval Epirus". *Imagining frontiers, contesting Identities*, S.G.Ellis; L.Klusakova (edt.), Pisa University Press, 2007. <https://univ-tlse2.hal.science/hal-02083128v1> Erişim 21.01.2025.
- PANOPOULOU Kalliopi, "The "Panegyri" and Formation of Vlach Cultural Identity", *Ballet in a Global World*, 31(3), 2008, pp. 436-459. URL: <https://www.jstor.org/stable/25598177>. Erişim 17.06.2025.
- PANOPOULOU Kalliopi, "The Dance Identity of the Vlachs of Lailias Village and Its Transformations Over Three Generations", *Yearbook for Traditional Music*, Vol. 41, 2009, pp. 166–186. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/25735483>. Erişim 14.06.2025.
- PAPAKOSTAS Christos, "Dance and Negotiation of Identity: A Case Study From Northern Greece", *Journal of Literature and Art Studies*, Vol. 3, No. 10, October, 2013, pp. 629-639.
- POULTON Hugh, *The Balkans: Minorities and States in Conflict*, Minority Rights Publications, 1994.
- PREECE Jennifer Jackson, *Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi*, Çev. Ayşegül Demir, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2001.
- SLOANE William M., *Balkanlar Bir Tarih Laboratuvarı*, Çev. Sibel Özbudun, Nesnel Yayınları, İstanbul, 2008
- SIGUAN Miquel, *Linguistic Minorities in the European Economic Community: Spain, Portugal, Greece*, Office for Official Publications of the European Communities UNIPUB, Belgium, 1990.
- SOTIROVIĆ, Vladislav B. "The Balkan Vlachs-An Extinguishing Ethnolinguistic Group", pp. 189-228., in *Balkanica: Scientific Articles in English*, Edukologija, Vilnius, 2013.
- SÖNMEZ Banu İşlet, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- THE COUNCIL OF EUROPE (CoE) "Aromanian Culture and Language", Parliamentary Assembly Recommendation 1333 (1997) <https://rm.coe.int/09000016804c6e2e> Erişim, 24.06.2025.
- THE COUNCIL OF EUROPE (CoE) "Venice Commission Report on Non-Citizens and Minority Rights", CDL-AD(2007)001, Strasbourg, 18 Jan. 2007. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2007\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2007)001-e). Erişim 02.10.2024.
- UNESCO, Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi), <https://ich.unesco.org/en/convention> Erişim 18.06.2025.
- UNESCO, Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, (Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi), <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-and-promotion-diversity-cultural-expressions> Erişim 18.06.2025.

Altınbaş, D. (2025). Dilsel ve Etno-Kültürel Bir Azınlık Olarak Yunanistan'daki Ulahlar. ANKARAD, 6(11), 89-114.

YUSUFOĞLU Yusuf, *Etnik Kimlik ve Devlet Anlatıları Arasında Yunanistan Ulahları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2024.

WACE A.J.B. and THOMPSON M.S., *The Nomads of the Balkans*, Methuen&Co. London, 1914.